

Glasovne spremembe I

Trask, 3. poglavje

Orešnik, zapiski po Hocku, 5. poglavje, 6. poglavje, itd.

1. Uvod

Glasovne (fonološke) spremembe je skupno ime za vse spremembe, povezane z izgovorjavo. To področje je razdeljeno v dve poglavji:

I) spremembe v izgovorjavi glasov v besedah, skupinah podobnih besed

II) posledice sprememb v izgovorjavi glasov za fonološki sistem celotnega jezika

2. Fonetična osnova fonoloških/glasovnih sprememb

Ponovimo: govorila, način in mesto artikulacije.

- Male prilagoditve govornih organov pri izgovorjavi lahko vodijo v glasovne spremembe.

3. Seznam in opis glasovnih sprememb

3.1. Prilikovanje/Asimilacija

Prilikovanje: prizadeti glas se spremeni tako, da postane bolj podoben nekemu glasu v glasovnem sosedstvu.

Delitve prilikovanj:

- popolno – delno
- s stikom prizadetega in vplivajočega glasu – brez stika
- vnaprejšnje prilikovanje – vztrajajoče prilikovanje

1) popolno – delno

Popolna asimilacija: postane prizadeti glas popolnoma enak vplivajočemu glasu.

latinsko *nocte* 'noč' → italijansko *notte*

[k] → [t] ; se priliči t-ju po izgovorjavi

slovenščina: *slišati*, neknjižno [šlišati]

Delna: prizadeti glas postane samo nekoliko bolj podoben vplivajočemu glasu.

voziček, včasih izgovorjen [vožiček], [z] se priliči [č]-ju in postane [ž].

Dumbarton (ime mesta),
Dunbartonshire (ime pokrajine)
historično je bolj pravilna pisava z /n/ (gelski *dun* 'trdnjava'), vendar se oboje izgovarja z [m], kjer se [n] priliči [b] po dvoustnični izgovorjavi.

2) s stikom prizadetega in vplivajočega glasu ('contact'– 'distant')

vplivajoči in prizadeti glas sta v stiku: slovenščina *sladka* [tk]
vplivajoči in prizadeti glas brez stika: *voziček* kot [vožiček];

prednik nemščine: samostalnik *gast* 'gost', množina **gastiz*.
Zadnji /a/ se asimilira sprednjemu /i/ in nastane **gestiz*: *Gast* – mn. *Gäste*.

3) vnaprejšnje prilikovanje – vztrajajoče prilikovanje

Prizadeti glas se prilikuje glasovnemu sosedstvu pred ali za sabo.

a) če je prizadeti glas pred vplivajočim → vnaprejšnje prilikovanje

slovensko: *sladka*

b) če je vplivajoči glas pred prizadetim → vztrajajoče prilikovanje

baskovščina: *alte* 'stran/side', *sentu* 'čvrst/sturdy' v vzhodnih dialektih;
ostali dialekti *alde*, *sendo*;

c) lahko tudi oboje: baskovščina *itsu* 'slep/blind' v večini dialektov, v enem pa *ütsii*;

Pogosta prilikovanja:

- prilikovanje nezvočnikov po zvonečnosti;
- pogosto tudi prilikovanje nosnikov po izgovornem mestu;
- prilikovanje samoglasnikov po odprtosti, zaokroženosti, prednjejezičnosti;

Pogosta prilikovanja dobijo tudi svoja tradicionalna imena: npr. preglas, samoglasniško sozvočje (harmonija), nebnjenje.

3. 2. Disimilacija/Različenje (Orešnik, 6. poglavje)

Pri disimilaciji se poveča razloček med glasovoma podobne ali enake izgovorjave.
Ponavadi neredovita sprememba.

'tongue-twister effect'

chimney v nekaterih angleških narečjih postane [čimli]

latinsko *arbor* 'drevo', špansko *árbol*; drugi [r] se različi v [l]

italijansko *colonello*; špansko *coronelo* (angleščina ima italijansko pisavo, špansko izgovorjavo)

zgodnja moderna visoka nemščina: Tartoffel 'krompir', zdaj 'Kartoffel'

Redovita/regularna disimilacija: Grassmanov zakon (v indoiranskih jezikih)

Prizadet pridihnjeni zapornik izgubi pridih, če mu znotraj iste besede sledi še en pridihnjeni zapornik. Če je pridihnjenih zapornikov več, potem obdrži pridih samo najbolj desni.

praIE	sanskrt	pomen
* b hudyetoy	b udhyatē	'je buden'
* b hebhwdhe	b ubōdha	'je bil buden'

3.3. Blažitev/Šibljenje/Lenicija (Orešnik 5. poglavje)

Glasovna sprememba, povezana z lajšanjem izgovarjalnega napora; skrajni zgled je izguba glasu (npr. *a boš* > *avš*, v Ljubljani).

Trask, lestvica šibljenja:

1. dolgi soglasnik > preprosti/kratki soglasnik (spreproščanje dolgih soglasnikov)
2. zapornik > pripornik > drsnik (aproksimant)
3. zapornik > jezičnik
4. ustni zapornik > goltni zapornik
5. nenosnik > nosnik
6. nezveneč > zveneč

Šibljenje je poseben primer prilikovanja, saj je omejeno le na nekatere položaje v besedi (sredi besede med samoglasniki in zvočniki, na koncu zloga, na koncu besede).

primeri (Trask):

1. lat. *cuppa* > špansko *copa* 'kozarec za vino'
lat. *gutta* > šp. *gota* 'kaplja'
lat. *siccu* > šp. *seco* 'suh'
lat. *flamma* > šp. *llama* 'plamen'
2. lat. *habebat* 'he had' > ital. *aveva*
lat. *faba* 'bean' > ital. *fava*
3. angl. *wa[t]er* 'voda' > ameriško *wa[r]er*

t-tapping/flapping (ohlapnjenje), kjer se /t/ in /d/ med samoglasniki spremenita v tap [ɾ]:
city, Betty, metal, Italy, writer, rider, medal, body.

atom – Adam: istozvočne besede

4. angl. *wa[t]er* > narečje London (Cockney), Glasgow, etc. *wa[ʔ]er*

/t/ med dvema samoglasnikoma postane goltni: *little, bottle, better, city, bottom*

5. lat. *sabanu* 'covering' > prabaskovsko **zabanu* > baskovsko *zamau* 'table-cloth'

Ta sprememba je najbolj redka.

6. lat. *strata* 'cesta' > ital. *strada*
lat. *lacu* 'jezero' > ital. *lago*

Nezveneči nezvočnik postane zvoneč med dvema samoglasnikoma.

Včasih je prisotnih več načinov šibljenja v eni besedi, (6) → (2):

lat. *cūpa* 'sod' > šp. *cuba* [kuβa] 'velik sod'
lat. *catēna* 'veriga' > šp. *cadena* [kaðena]
lat. *sēcūru* 'gotov' > šp. *seguro* [sexuro]

Včasih ima eno narečje jezika eno vrsto šibljenja, drugo narečje pa drugo, npr. ameriška angleščina: *better* > ohlapnjenje (3) ali ozvenitev (6).

Skrajni primer šibljenja: izguba glasu. Nekaj primerov iz Traska:

OE *hēafpd* > angl. *head* 'glava'
lat. *catēna* 'veriga' > prabaskovsko **katena* > baskovsko *katea*
lat. *regāle* 'kraljevski' > šp. *real*
lat. *sedēre* 'sedeti' > šp. *ser* 'be'

Primeri šibljenja v drugih pozicijah kot je medsamoglasniško mesto:

začetek besede:

prajaponsko **pana* 'roža' > japonsko *hana*
PIE **kel* > angl. *hill* 'hrib'
PIE **porko-* 'prašič' > irsko *orc*
PIE **sweks* 'šest' > starogr. *hex*

na koncu besede:

praturško **dag* 'gora' > **daɾ* > turško *dağ* [da:]
špansko *mismos* 'isti' (mn.) > narečno šp. *mi[h]mo[h]*
lat. *nos* 'mi', *vos* 'vi' > ital. *noi, voi*

Sprememba v [h], minimalni soglasnik, fonetično nezveneči samoglasnik.

Npr. latinščina: *habēre* 'imeti', *homō* 'človek', *honor* 'čast', *hortus* 'vrt', *nihil* 'nič'
romanski jeziki danes: samo v pisavi: šp. *honor, hora*, fr. *homme*.

angleščina: *[k] > [h] > 0; *head, heart, help, hill, he*

key, kill, like, brick, narečje Liverpoola: [x] ali [kh]

Kako da sploh ima jezik kak soglasnik?

A) prevzemanje besed

baskovščina medsamoglasniški [n]

B) okrepitev

3. 4. Okrepitev

spreminjanje soglasnikov od desne proti levi po Traskovi lestvici.

- 1) lat. *aqua* 'voda' [akwa] > ital. *acqua* [akkwa]
lat. *sapiat* 'he knows' > ital. *sappia*
- 2) lat. *Maiu* 'maj' [maju] > ital. *maggio* [maddʒo]
- 3) prabaskovsko **erur* 'sneg' > zahodno baskovsko *edur*
- 4) ni primerov, izjemno redka okrepitev
- 5) baskovščina *musti* > *busti* v večini dialektov (denazalizacija)
- 6) rus. *xl'eb* 'kruh' > *xle[p]*
sad 'vrt' > *sa[t]*
drug 'prijatelj' > *dru[k]*

Razzvenečenje zvonečih nezvočnikov na koncu besede.